

Terenski pregled trase ceste Daruvar – Lipik

Field Survey of the Daruvar – Lipik Road Section

Marko Dizdar
Daria Ložnjak Dizdar

Primljeno/Received: 08.03.2010.
Prihvaćeno/Accepted: 20.04.2010.

U terenskom pregledu trase buduće ceste Daruvar – Lipik, na osnovi prikupljenih površinskih nalaza, otkriveno je 40 arheoloških nalazišta koja pripadaju svim razdobljima, od kojih je dosad tek nekolicina bila registrirana i od prije poznata u literaturi. Dokumentirana brojnost arheoloških nalazišta nikako ne iznenađuje s obzirom na istaknuti geografski položaj daruvarsko-pakračkog područja, kojim se ostvarivala povezanost Posavine i Podravine. Iako rezultati terenskog pregleda počivaju na prikupljenim površinskim nalazima, najveći broj nalazišta moguće je vremenski definirati. Najstarija zabilježena nalazišta pripadaju neolitičkoj starčevačkoj te eneolitičkoj lasinjskoj kulturi. Znatan broj nalazišta pripada i razdoblju kasnoga brončanog doba, kada su se na tom prostoru doticale kulturne skupine različitog porijekla. Tijekom mlađega željeznog doba na ovom području obitavaju panonski Jasi koji se spominju u rimskim izvorima te na natpisima, zbog čega im se vjerojatno može pripisati i nekoliko pronađenih antičkih lokaliteta. U srednjem vijeku zabilježena je gusta naseljenost s dokumentiranim najvećim brojem pronađenih nalazišta. Posebno su brojna kasnosrednjovjekovna naselja koja ukazuju na važnost ovog područja u obrani od Turaka tijekom 15. – 16. stoljeća.

Ključne riječi: terenski pregled, zapadna Slavonija, prapovijest, antika, srednji vijek, naselja, groblja
Key words: field survey, western Slavonia, prehistory, classical antiquity, Middle Ages, settlements, cemeteries

Za potrebe izrade studije o izgradnji ceste Daruvar – Lipik (Bjelovarsko-bilogorska, Požeško-slavonska županija), proveden je terenski pregled trase buduće ceste u kojem je zabilježen velik broj dosad novih, nepoznatih arheoloških nalazišta iz svih razdoblja.¹ Radi se o području zapadne Slavonije na kojem je dosad proveden tek manji broj pokusnih i zaštitnih istraživanja, zbog čega su rezultati terenskog pregleda značajni, budući da će izgradnja ceste omogućiti provedbu zaštitnih istraživanja većih površina nalazišta. Ona će pružiti uvid u vremenski slijed naseljenosti spomenutog prostora, smještenog na važnom komunikacijskom pravcu kojim se ostvarivala povezanost Posavine i Podravine. U sjevernom dijelu trasa ceste prolazi zapadno i južno od Daruvara preko blagih brežuljaka ili riječnih dolina Toplice i Bijeje, dok u južnom dijelu prelazi preko Pakračke gore i prolazi nizinom rijeke Pakre te završava na istočnim obroncima Blatuškog brda (Karta 1).

U terenskom pregledu trase ceste pronađeno je 40 nalazišta iz svih razdoblja, pri čemu se dva nalazišta kod Daruvara i Kipa ne nalaze izravno na trasi, no smještena su u mogućoj zoni budućih radova. Pojedina bliska nalazišta vjerojatno pripadaju većim naseobinskim kompleksima, koji su modernim infrastrukturnim radovima razdijeljeni na manje cjeline koje su, radi jednostavnije registracije i kasnijih istraživanja, označene kao posebna nalazišta. U terenskom pregledu, na temelju prikupljenih površinskih nalaza, utvrđena je prostorna rasprostranjenost te je određena vremenska pripadnost arheoloških nalazišta, koja su fotografirana i dokumentirana te je zabilježena njihova GPS pozicija. Na pojedinim dijelovima trase zbog nepreglednosti terena (šuma) ili minskih polja nije bilo moguće utvrditi postojanje arheoloških nalazišta, zbog čega je pri provedbi zemljanih radova potrebno osigurati stalan arheološki nadzor. Također, s obzirom na velik broj pronađenih nalazišta i za njihovo preci-

zni je prostorno i vremensko definiranje, moguća je provedba pokusnih iskopavanja.

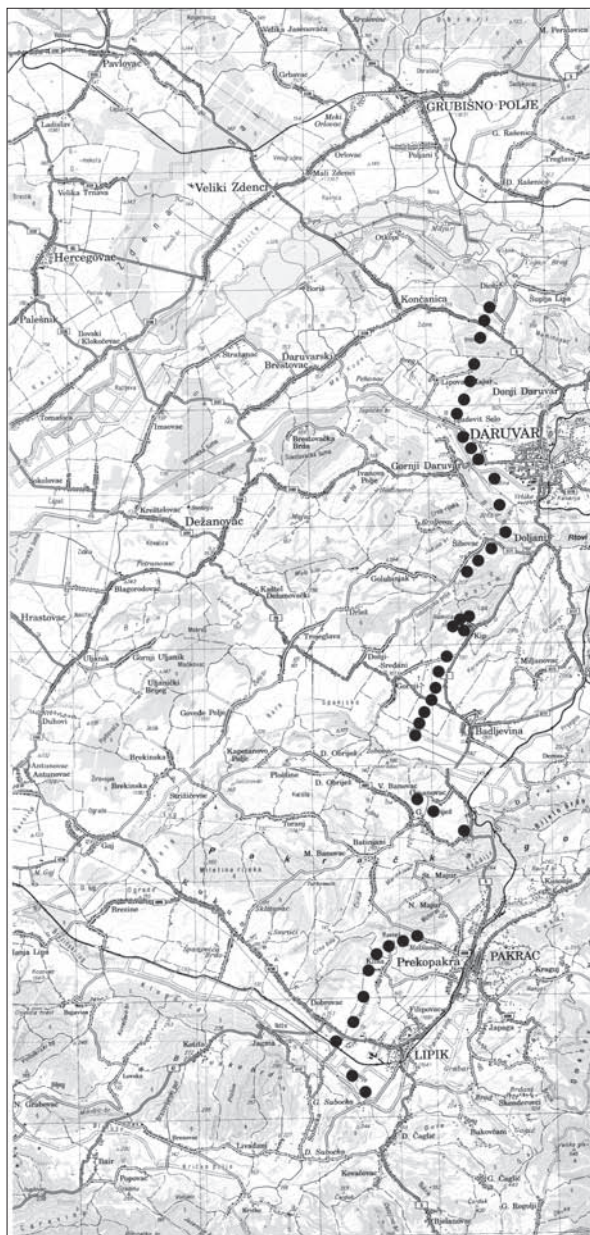
Prostorna distribucija, s obzirom na širinu područja obuhvaćenog terenskim pregledom, pokazuje kako su nalazišta gotovo ravnomjerno raspoređena duž cijele trase (Karta 1). Najveći broj nalazišta smješten je na uzvišenjima (sl. 2, 4) ili padinama brežuljaka (sl. 1), uz rijeke ili manje vodotoke, dok su u manjem broju pronađena nalazišta koja su smještena na vrhovima istaknutijih brežuljaka Pakračke gore.

Otkrivena i ona malobrojna, od prije poznata arheološka nalazišta (Sokač-Štimac 1975; Schejbal 2003), pripadaju razdobljima prapovijesti, antike i srednjeg vijeka, pri čemu su najbrojnija ona na kojima su zabilježeni nalazi iz srednjeg vijeka (tab. 1). Na najvećem broju nalazišta prikupljeni su ulomci keramičkih posuda, opeka i kamenih artefakata koji omogućavaju njihovo kronološko određenje. Radi se o nalazištima tzv. otvorenog tipa za koja nije moguće utvrditi postoji li na nekom od njih i vertikalna stratigrafija ili se radi o jednoslojnim naseljima s očuvanim zapunama ukopanih objekata (sl. 1), zemunica i jama, čiji su sadržaji na površinu dospjeli nakon dubokog oranja. Nalazišta s mogućim postojanjem okomite stratigrafije, s obzirom na izniman broj nalaza, mogla bi biti Ljudevit Selo-Toplica (sl. 2) i Gornji Sredani-Zidine (sl. 4). Također, kod pojedinih nalazišta postoji mogućnost da se radi o grobljima.

Od 40 pronađenih nalazišta, na njih 33 zabilježeni su nalazi koji se mogu datirati u razdoblje srednjeg vijeka. Potom, po brojnosti, slijede ona iz neolitika/eneolitika (8) i brončanog doba (6), potom antička (5) i u najmanjem broju željeznodobna (2). Također, na 9 prapovijesnih nalazišta, s obzirom na fragmentiranost prikupljenih keramičkih ulomaka, nije bilo moguće preciznije odrediti vremensku pripadnost. Na većem broju nalazišta zabilježeni su nalazi iz različitih razdoblja, većinom prapovijesti i srednjeg vijeka, dok u manjem broju dolaze nalazišta na kojima su izdvojeni nalazi iz samo jednog razdoblja, najčešće iz srednjeg vijeka (tab. 1).

Na najvećem broju neolitičkih/eneolitičkih nalazišta prikupljeni su keramički ulomci te kameni artefakti (litika) koji

¹ Terenski pregled proveden je u razdoblju od 18. do 22. ožujka 2009. Trasa buduće ceste, u dužini od 34,5 km, prolazi područjima gradova i općina: Končanica, Daruvar, Pakrac i Lipik. Zbog minskih sumnjivih područja ostalo je nepregledano područje južno od Lipika i rijeke Pakre, na kojem se također očekuje veći broj arheoloških nalazišta.

Karta 1 Arheološka nalazišta na trasi ceste: Daruvar – Lipik.

Map 1 Archaeological sites on the route of the Daruvar – Lipik road.

pokazuju da se radi o ostacima naselja, često raširenih uz neki vodotok u dužinu od nekoliko stotina metara. Posebno se izdvajaju keramički nalazi s nalazišta Šibovac-Brda 2 koji se mogu pripisati starčevačkoj kulturi, dok su na nalazištu Ljudevit Selo-Toplica (sl. 2) prikupljeni karakteristični keramički ulomci eneolitičke lasinjske kulture. Svakako je potrebno istaknuti kako postoji mogućnost postojanja još većeg broja neolitičkih/eneolitičkih nalazišta, koja se mogu nalaziti dublje ispod humusnog sloja i nisu oštećena obradom zemljišta. Razdoblju brončanog doba, odnosno kasnoga brončanog doba, također pripada znatan dio prapovijesnih nalazišta. U Podravini to je vrijeme egzistencije grupe Virovitica, starije faze kulture polja sa žarama (Ložnjak Dizdar 2005: karta 1). Radi se o ostacima naselja, od kojih se veličinom i brojnošću nalaza izdvajaju nalazišta oko Končanice te Lipik-Dobrovac. Starijem željeznom dobu sa sigurnošću nije moguće pripisati niti jedno nalazište te se ona možda kriju u onim prapovijesnim nalazištima, kojima nije bilo moguće uže odrediti vremensku pripadnost. Keramički nalazi mlađega željeznog doba zabilježeni su na nalazištima Ljudevit Selo-Toplica (sl. 2) i Lipik-Dobrovac. Radi se o nalazima karakteristične sive, na lončarskom kolu izrađene keramike. Ta su nalazišta posebno zanimljiva budući da bi njihova istraživanja mogla donijeti neke odgovore na pitanja o odnosu keltske i panonske ostavštine, od-

nosno o sastavu zajednice Jasa, koja se u rimskim izvorima te na osnovi natpisa smješta na područje između Daruvara i Varaždina (Schejbal 2003).

Razdoblju antike pripada 5 nalazišta na kojima su prikupljeni ulomci keramičkih posuda i opeka, koji se okvirno mogu datirati od 2. do 4. st. Možda se radi o naseljima ili vilama uz cestu koja je povezivala Daruvar s Pakracom (*Menmeiana – Aquae Balissae*) (Schejbal 2003: 104, karta II), s kojom se možda mogu povezati nalazi prikupljeni na nalazištu Gređani-Slatina.

Najveći broj otkrivenih nalazišta, njih 33, pripada razdoblju srednjeg vijeka, pri čemu se najčešće radi o naseljima smještenim na blago povišenim položajima uz vodotoke, često također naseljenim u prapovijesti. Iako najveći broj naselja, na osnovi keramičkih nalaza, pripada kasnom srednjem vijeku (14. – 16. st.), zabilježeni su i nalazi koji ukazuju na naseljenost i tijekom ranog te posebno razvijenoga srednjeg vijeka (sl. 2). Brojnošću keramičkih ulomaka i opeka izdvaja se nalazište Gornji Sredani-Zidine (sl. 4) na kojem se još naziru tragovi jaraka koji su zatvarali pojedine dijelove naselja. Veličina nalazišta te broj površinskih nalaza vjerojatno se mogu povezati s istaknutim kasnosrednjovjekovnim naseljem *Pukurl Peckerzerdahely* s utvrdom Petrovina i crkvom Sv. Petra (Sokač-Štimac 1975: 35–36; Schejbal 2003: 115). Brojem keramičkih nalaza još se izdvaja nekoliko nalazišta koja su datirana od 13. do 16. st. Također, trasa ceste prolazi u podnožju istaknutog uzvišenja Daruvar-Gradina (sl. 3), na kojem su pronađeni brojni ulomci srednjovjekovne keramike (Sokač-Štimac 1975). Uz navedena su naselja postojala i ona manja, sastavljena od manjeg broja objekata, koja predstavljaju naselja manjih zajednica, vjerojatno nekoliko obitelji, koja su pronađena u daleko većem broju. Veći broj pronađenih naselja iz razvijenoga i kasnoga srednjeg vijeka svjedoči o istaknutoj važnosti daruvarsko-pakračkog područja kojim se ostvarivala povezanost između Posavine i Podravine i na kojem se tijekom 15. – 16. st. nalazila granica prema Osmanskom Carstvu, čime se i može objasniti velik broj pronađenih nalazišta.

U terenskom pregledu trase ceste Daruvar – Lipik otkriveno je 40 arheoloških lokaliteta iz svih razdoblja, od kojih je tek nekolicina bila poznata od prije, čime se otvaraju mnoga pitanja povezana s arheološkom topografijom dosad slabo istražene zapadne Slavonije. Dokumentirana brojnost arheoloških nalazišta nikako ne iznenađuje s obzirom na istaknuti geografski položaj daruvarsko-pakračkog područja, smještenog u podnožju Papuka, Ravnne gore i Psunja, kojim se ostvarivala povezanost Posavine s Podravinom. Iako rezultati terenskog pregleda počivaju na prikupljenim površinskim nalazima, najveći broj nalazišta moguće je vremenski definirati. U prapovijesti su na ovom prostoru zabilježena neka od najstarijih nalazišta koja pripadaju starčevačkoj te lasinjskoj kulturi, dok su se u pretpovijesti (brončano i željezno doba) ovdje doticale kulturne skupine različitog porijekla, što je vrhunac doseglo u mlađem željeznom dobu kada na ovom području obitavaju panonski Jasi, spominjani u rimskim izvorima te na natpisima. U srednjem vijeku navedeno područje zadržava svoju važnost, o čemu svjedoči gusta naseljenost s dokumentiranim najvećim brojem pronađenih nalazišta te spoznaja kako se u Pakracu nalazila najstarija kovnica hrvatskog novca.

Literatura

- Ložnjak Dizdar, D. 2005, Naseljenost Podravine u starijoj fazi kulture polja sa žarama, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Vol. 22, 25–58.
- Schejbal, B. 2003, Prilog rekonstrukciji rimskih komunikacija na jaškom municipalnom teritoriju, in: *Arheološka istraživanja u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji i pogrebni ritusi na teritoriju Hrvatske, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, br. 21, 95–120.
- Sokač-Štimac, D. 1975, Najstarija prošlost Pakraca i okolice, in: *Pakrac 1945.-1975.*, Pakrac, 27–41.
- Vinski-Gasparini, K. 1973, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, Monografije, sv. 1, Zadar.

Red. br.	NALAZIŠTE/SITE	N/AE	BD/BA	ŽD/IA	A/A	SV/MA
1.	KONČANICA-TEREŠAKOVO POLJE	+				+
2.	KONČANICA-LIPOVINA 1		+			
3.	KONČANICA-LIPOVINA 2		+			+
4.	LIPOVAC DARUVARSKI-LIPOVAC 1					+
5.	LIPOVAC DARUVARSKI-LIPOVAC 2					+
6.	LJUDEVIT-SELO-DUGA GRANA	+	+			
7.	LJUDEVIT-SELO-BRANJEVINE					+
8.	LJUDEVIT SELO-NARANČIČEV BRIJEG		o			+
9.	LJUDEVIT-SELO-TOPLICA	+		+	+	+
10.	DARUVAR-SAJMIŠTE		o		+	
11.	DARUVAR-GRADINA	+				+
12.	ŠIBOVAC-BRDA 1					+
13.	ŠIBOVAC-BRDA 2	+	+			+
14.	ŠIBOVAC-RESNIK 1					+
15.	ŠIBOVAC-RESNIK 2		o			+
16.	ŠIBOVAC-ZMAJEVAC					+
17.	KIP-PANDUROVAC 1					+
18.	KIP-PANDUROVAC 2	+			+	+
19.	KIP-PANDUROVAC 3	+				+
20.	KIP-PANDUROVAC 4					+
21.	GORNJI SREĐANI-SREĐANSKO POLJE					+
22.	GORNJI SREĐANI-VINOGRADINA 1					+
23.	GORNJI SREĐANI-VINOGRADINA 2					+
24.	GORNJI SREĐANI-VINOGRADINA 3		+			+
25.	GORNJI SREĐANI-VINOGRADINA 4		o			+
26.	GORNJI SREĐANI-SLATINA		o		+	
27.	GORNJI SREĐANI-ZIDINE					+
28.	OMANOVAC-LIPOVO 1					+
29.	OMANOVAC-LIPOVO 2					+
30.	GORNJI OBRIJEŽ-KRAJINSKO BRDO					+
31.	MATKOVAC-RAVNEŠ 1	+			+	+
32.	KLISA-RAVNEŠ 2					+
33.	KLISA-BUKOVAC					+
34.	KLISA-BREZICI					+
35.	KLISA-OGRADE					+
36.	LIPIK-KRŠEVINA		o			
37.	LIPIK-RAJKOVAC		o			+
38.	LIPIK-DOBROVAC		+	+		
39.	LIPIK-DONJE POLJE		o			
40.	LIPIK-LIPIČKE LIVADE		o			+
UKUPNO		8	6	2	5	33

Tablica 1 Pregled nalazišta po razdobljima.

Table 1 Overview of sites according to historical periods.

Sl. 1 Končanica-Lipovina 1 (snimio: M. Dizdar).

Fig. 1 Končanica-Lipovina 1 (photo: M. Dizdar).

Sl. 2 Ljudevit Selo-Toplica (snimio: M. Dizdar).

Fig. 2 Ljudevit selo-Toplica (photo: M. Dizdar).

Sl. 3 Daruvar-Gradina (snimio: M. Dizdar).

Fig. 3 Daruvar-Gradina (photo: M. Dizdar).

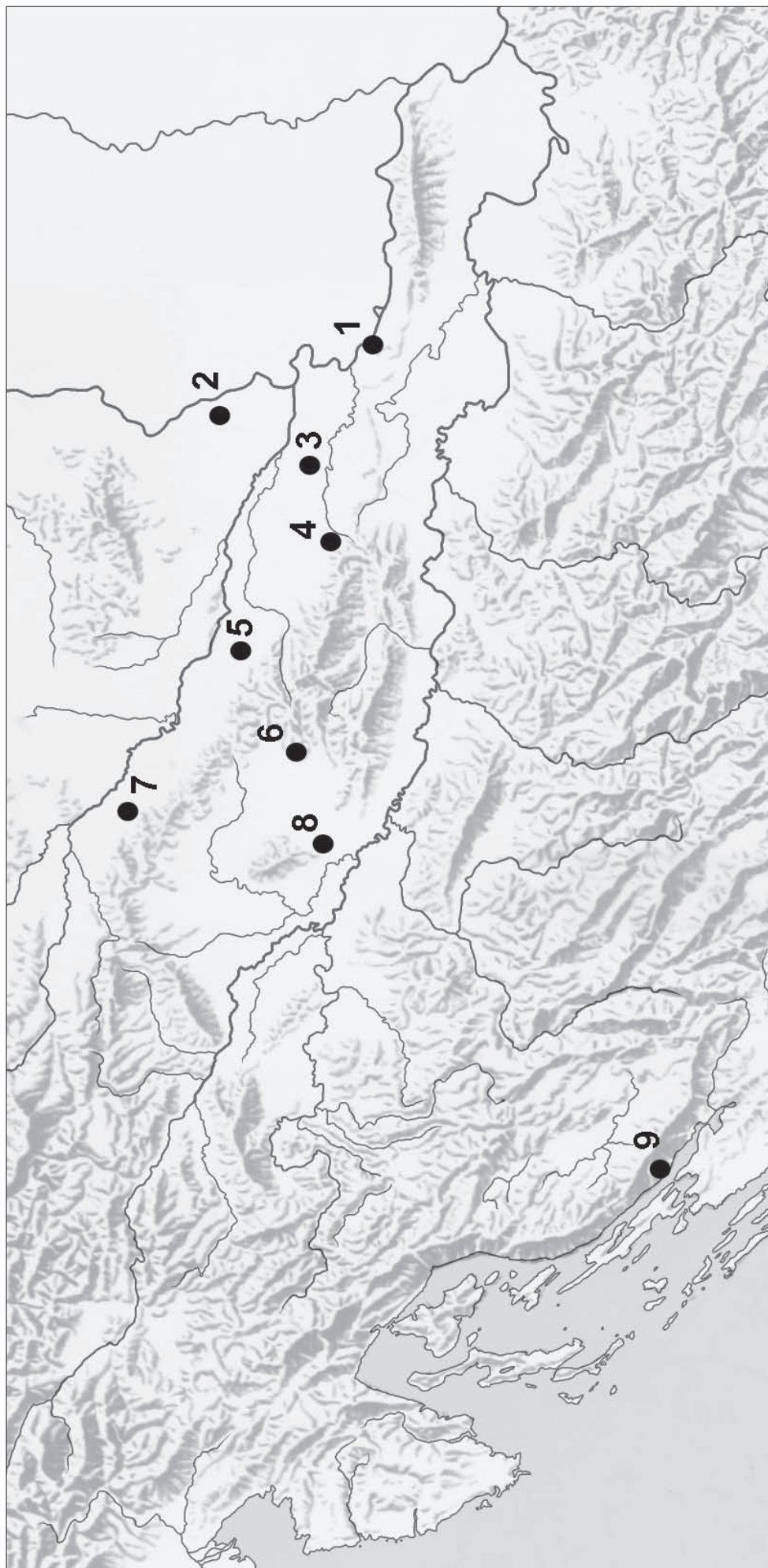
Sl. 4 Gornji Sredani-Zidine (snimio: M. Dizdar).

Fig. 4 Gornji Sredani-Zidine (photo: M. Dizdar).

Summary

For the study on the construction of the Daruvar–Lipik road (counties of Bjelovar–Bilogora, Požega–Slavonski Brod), a field survey of the road section was conducted in which a large number of until now unknown archaeological sites from all periods were documented. Their excavations facilitate insight into the chronological sequence of settlements in the territory of western Slavonia, situated on an important communication route linking the regions of Posavina and Podravina. In the northern part, the road's route passes west and south of Daruvar across gentle hills, or valleys of the rivers of Toplica and Bijela, while in its southern part it passes through the little mountain called Pakračka Gora and across the Pakra River Valley, ending on the eastern slopes of Blatuško Brdo (Map 1). In a field survey of the road section, 40 sites were found from all periods. On the basis of the collected surface finds, their spatial distribution and chronological classification were identified. The sites are almost evenly distributed along the entire road section (Map 1). The majority of finds is situated on elevations or slopes of hills, along rivers or smaller streams, while a smaller number of sites were found situated on tops of the Pakračka Gora hills. At the majority of sites (33) finds were documented that can be dated in the period of the Middle Ages. After that follow the sites from the Neolithic/Aeneolithic (8) Bronze Age (6), then those from classical antiquity (5) and the smallest in number are Iron Age sites (2). At the majority of sites, finds from different periods were documented, mostly prehistory and the Middle Ages (Tab. 1). At Neolithic/Aeneolithic sites, pottery fragments and stone artefacts (lithica) were collected suggesting Starčevo or Lasinje cultures settlements. A significant number of

sites also belong to the Late Bronze Age period, i.e. the Virovitica group of the older stage of the Urnfield culture (Fig. 1). The finds of grey pottery, manufactured on a potter's wheel, belong to the Early Iron Age. Excavations of the listed sites (Fig. 2) might bring about interesting answers to questions about the relationship between the Celtic and the Pannonian heritages, i.e. the system of the Iassian community which in Roman sources and on the basis of inscriptions is located in the area between Daruvar and Varaždin. Sites that can be dated approximately between the 2nd and the 4th centuries belong to the classical antiquity period. Possibly these are settlements or villas along the road connecting Daruvar with Pakrac (Menneiana–Aqua Balissae). The majority of discovered settlements belongs to the Late Middle Ages (14th – 16th centuries), but finds were documented that also suggest settlement in the Early and particularly in the High Middle Ages. A dense population is testified also by the fact that the oldest Croatian coin mint was situated in Pakrac. The site Gornji Sredani-Zidine (Fig. 4) where there are still traces of ditches that used to protect certain parts of the settlement stand out with a large number of pottery fragments and tiles. The large size of the site and the number of surface finds can probably be associated with the prominent late mediaeval settlement Pukur/Pekerzerdahely with the Petrovina fortification and the church of St. Peter. Along with the listed settlements there were also some smaller ones, consisting of a smaller number of structures and used by smaller communities; those were found in a much larger number. A larger number of discovered settlements from the Late Middle Ages testify to the significance of the Daruvar – Pakrac route in the 15th – 16th centuries, a time when the border with the Ottoman Empire passed this way.

1. Sotina	6. Daruvar – Lipik
2. Batina – Suza	7. Koprivnica - obilaznica
3. Bečetinci, Čepinski Martinci, Vuka	8. Kutina – Dobrovac
4. Našice – Pleremica – Lužani; Dubovik, Breznica	9. Tribanj-Krušćica – gradina sv. Trojica
5. Slatina - obilaznica	